

EMBER A HATALOMBAN*

BEVEZETŐ

A kérdőív gondolatát egy amerikai lelkészcsoporttól vettem át, és eredetileg a lelkészi hatalom jelentkezési formáinak, létjogosultságának gyakorlásából adódó konfliktushelyzetek feltárásának, megoldási lehetőségeinek esélyeit volt hivatott felmérni.

Az idő rövidege, valamint az ULOSZ azon elképzelése, hogy konkrét, rövid távú hasznos információkat gyűjtsünk, átalakította ezt az elképzelést. Így a kérdőív maga kissé torzszülött lett, sok mindent „belegyömösöltünk”, és sok minden kimaradt, talán egy jövőbeni folytatás reményében. Én személy szerint nagyon örvendtem annak, hogy az így született „végtermékre” nagyon sok lelkészkollega válaszolt, s így a most következő elemzés (az előfeltevésünk az, hogy a válaszadók őszintén nyilatkoztak), ha nem is ad egy teljes, átfogó képet, de legalább felvillantja a lelkésztársadalom viszonyulását, küzdelmeit a hatalom problematikájával.

A kérdőív elkészítésekor a következő célokat próbáltam megvalósítani:

1. Mennyi hatalma van elméletileg a lelkésznek az egyházközségben?
2. Mennyi hatalmat vall be a lelkész?
- 3 A hatalomgyakorlás technikái.
4. A hatalomgyakorlásból származó konfliktusok, azoknak megoldása vagy állandósulása, pozitív, ill. negatív utóhatásai.
5. Konfliktuskezelési technikák.
6. Lelkészi hatalom/konfliktus - összegezés.

Jelen dolgozatomban csak a hatalom kérdéssel foglalkozom, a konfliktushelyzetek és megoldási lehetőségük egy következő dolgozat tárgyát képezik.

Ami a vizsgálat körét illeti: az erdélyi unitárius lelkésztársadalom gyakorló lelkészeire terjedt ki. Az adatgyűjtés kérdőívvel történt, a kérdések néhány kivétellel a feldolgozandó témára irányultak, alapjuk kollegáim és saját tapasztalatom, a józan ész, valamint általános elvek. A kérdések megfogalmazásánál természetesen adódtak hibák, de a végső következtetés a válaszok alapján az, hogy a félreértelmezhetőség, ill. „sugalmazás” mértéke elhanyagolható. A hatalom kérdését csak az egyházközségen belül vizsgáltam, nem terjesztettem ki a lelkész hatalmának (vagy hatalomnélküliségének) vizsgálatára az egyházi hierarchia felsőbb struktúráiban.

* Elhangzott az I. évnegyedi lelkészi értekezleteken

A HATALOMRÓL

Mottó: „Jó ideig úgy tudtuk, láttuk, hogy ember nincs a hatalomban, az ember a pálya szélén van, és aki a hatalomban van, az nem ember, az gazember fráter, őrült vagy cinikus szemét alak. Most tudván tudjuk, hogy emberek is kerültek a hatalomba. Azt is látjuk, valami történik velük. E történések jelentős része érdektelen, úgy értem: triviális. Érdektelen a hatalomvágy, a karrierizmus, a pénzéhség. Kicsit érdekesebb a szédülés, a szédület, amely elfogja ott fent a hatalom bércein ezeket az embereket, más ott a levegő, az ájer, nem ismerik fel a hatalom természetét, mert mintha ez hozzátartoznék e természethez. A legfontosabbnak azonban azt gondolom, hogy a hatalomba került, hatalomhoz jutott embernek megváltoznak a szempontjai. A hatalom legszebb arca a felelősség. A hatalom igazi súlya a felelősség súlya. A cselekvés súlya. A magány (sőt a magára hagyatottság) súlya. Azt hiszem, a hatalom legnagyobb kísértése az emlékezetvesztés, az, hogy az ember már nem emlékszik, milyen is volt ő maga hatalom nélkül. Innen csak egy lépés, hogy ne emlékezék azokra, akik nincsenek a hatalomban. Az embernek a hatalomban folyást ezért kell harcolnia, az emlékezetéért.” (Esterházy Péter: *Ember a hatalomban* – részlet)

A hatalom kérdése örök problémája az emberiségnek. A Bibliától a legszebb világirodalmi remekművekig, filozófiai és etikai traktátusokig számtalan változatban és végkövetkeztetéssel tárgyalódik ember és hatalom viszonya. A hatalomvágy megvan az emberben, de vajon van-e ember a hatalomban? Olyan kérdés ez, melyet a lelkésznek, aki maga is hatalommal rendelkezik (vagy legalábbis úgy tűnik, mintha rendelkezne), meg kell válaszolnia.

A lelkészek nagy többsége az egyházközséggel való viszonya kérdésének megválaszolásakor a válaszok közül a „nagyon jó”-nál a „nagyon”-t zárójelbe tette, és meghagyta a jót. Ez nagyon is reális válasz, hiszen az, aki a nagyon jó mellett döntött vagy naiv és nem ismeri eléggé gyülekezetét, vagy egyszerűen hazudik. Merem ezt állítani azért, mert nincs olyan egyházközség, ahol a lelkész és gyülekezte állandó harmóniában élne. Vannak ugyan kisebb-nagyobb „csendes időszakok”, de általában, mint minden közösségben, így az egyházközségben is megvannak a rejtett vagy kimutatott ellentétek, ellenérzések, feszültségek. Ezek önmagukban nem feltétlenül negatívak, hiszen sokszor az ellentétek teszik lehetővé a kellemetlen döntések meghozatalát és azok kivitelezését.

A szolgálati helyét elfoglaló lelkész hamar rájön arra, hogy ahhoz, hogy megértse, mi is történik egyházközségében, először az erőviszonyokat kell felmérnie, vagyis azt, hogy miként oszlik meg a hatalom a gyülekezet tagjai között, és ezt hogyan használják fel. Ez a hatalommegoszlás igaz minden közösségben, kezdve a párkapcsolattól, a családon át a társadalomig.

A hatalom, legyen az személyes vagy csoportos, általában megfélemlíti az embereket. Ehhez talán hozzájárul az is, hogy társadalmunkban, közösség-

geinkben legtöbbször a hatalom arbitrárius, erőszakos használatát vagy a vele való visszaélést tapasztaljuk, hogy számunkra a hatalom szónak negatív konnotációja van.

A kérdőív feldolgozásakor csupán két lelkész írta azt, hogy egyházköz-ségében korlátlan hatalma volna, a legtöbben a „megosztott hatalom” mellett döntöttek, és voltak egy páran, akik azt írták, hogy kevés vagy semmilyen hatalommal nem rendelkeznek. Két lelkész beismerte, hogy egyszerűen nem tudja, hogy rendelkezik-e hatalommal vagy sem. Bármennyire is idegenkedjünk a „hatalom” szótól, a lelkésznek több hatalma van, mint amennyit beismer vagy amennyit a hívek elismernek. Hatalmának több forrása van, kezdve lelkési státusától az elhivatottságán vagy következetességén át a közösség szokásrendjéig, de erre még később bővebben kitérek.

Hogy mégis ambivalensen viszonyulunk a hatalom kérdéséhez, az talán annak tudható be, hogy gyakran megfélelkezünk arról, hogy a hatalom önmagában erkölcsileg semleges. Minden attól függ, hogyan és mire használjuk! A hatalom megsemmisíthet, de újjá is teremthet, megnyomoríthat vagy felszabadíthat, kihasználhat vagy erőltethet a használatától és használótól függően. A lelkész arra hivatott, hogy a jézusi evangéliumot, Isten országát hirdesse, tekintélyének alapvető forrása ebben gyökerezik, s ez már a hatalom egyik formája. A lelkési hatalom egy másik forrása vezetői minőségében keresendő, hiszen arra is hivatott, hogy gyülekezetének szellemi-lelki vezetője legyen. Harmadsorban hatalmának forrása elkötelezettsége a vállalt lelkési munka végzésében, és az ebből következő felelősség-érzet.

A lelkész tehát nem hatalomnélküli, amint azt gyakran hisszük, vagy elhitetik velünk. A lelkésznek hatalma van, csak legtöbbször nem használja. Miért? Ennek több oka is van, de a legtöbb esetben talán azért, mert félünk a „vezetéstől”, félünk a hatalom gyakorlásából adódó konfliktushelyzetektől. Nincs ellentét a hatalom és lelkési munka között, hanem a között, hogy használjuk-e egyáltalán a hatalmunkat, és ha igen, mire: dominanciára vagy szolgálatra.

1. Mi a hatalom?

A társadalomtudósok meghatározása szerint: viszony, emberközi viszony. Michel Foucault egyik munkájában a következőképpen ír a lelképásztori hatalomról:

„A kereszténység az egyetlen vallás, mely egyházzá szervezte magát. Mint ilyen, azt az elvi posztulátumot fogalmazza meg, hogy vallásos képességüktől fogva bizonyos személyek nem hercegként, előljáróként, prófétaként, jóvendőmondóként, oktatóként stb., hanem lelképásztoroként szolgálhatnak másokat. Ez a szó ugyanakkor a hatalomnak egy nagyon speciális formáját jelöli.

1. A hatalomnak olyan formája ez, amelynek végső célja, hogy biztosítsa az egyéni üdvözülést a túlvilágon.

2. A lelkipásztori hatalom nem egyszerűen olyan hatalmi forma, amelyik parancsol. Egyúttal arra is késznek kell lennie, hogy feláldozza magát a nyáj életéért és üdvözüléséért. Ennélfogva különbözik a királyi hatalomtól, amely alattvalóitól követel áldozatot, hogy a trónt megmentsék.

3. A hatalomnak olyan formájáról van szó, amely nem csupán az egész közösséggel törődik, hanem minden egyes egyénnel külön-külön egész élete során.

4. Végül a hatalomnak ezt a formáját nem lehet úgy gyakorolni, hogy ne tudnánk, mi van az emberek fejében, hogy ne térképeznénk fel lelküket, hogy ne készítenénk őket titkaik felfedésére. Ez a hatalom feltételezi a lelkiismeretről való tudást és az irányításra való képességet.

Ez a hatalmi forma (szemben a politikai hatalommal) az üdvözülésre orientálódik. Áldozathozó (szemben az uralkodói elvvel), individualizáló (szemben a jogi hatalommal), egész életen át folyamatosan működik, és az igazságnak - pontosan az egyén igazságának a létrehozásához kapcsolódik.”

Michel Foucault szerint ez a fajta lelkipásztori hatalom elveszítette hatékonyságának jó részét, de ennél nagyobb megrázkódtatás is következett, az, hogy az állam ezt a fajta hatalmat saját magának prerogálta. Ez az újfajta „lelkipásztori hatalom”, melyet az állam kezd gyakorolni, visszaszorítja, és megfosztja annak eredeti képviselőit hatalmuk nagy részétől, vagyis az addig reális és a társadalomban hatóerővel rendelkező lelkipásztori hatalom szimbolikussá válik. Az állam által így átvett modell céljában változást figyelhetünk meg, hiszen immár nem arra irányult, hogy az embereket elvezesse üdvözülésükhöz a túlvilágon, hanem még ebben az életben kívánta számukra biztosítani azt. Ebben a kontextusban az üdvözülés szó új jelentéseket vesz fel: egészség, jólét (azaz kellő gazdagság, életszínvonal), biztonság. Egy sor „világi cél” vette át a hagyományos lelkipásztorkodás vallásos törekvéseinek helyét, méghozzá igen zökkenőmentesen, mivel különféle okok miatt a lelkipásztori tevékenység ezeknek a céloknak bizonyos részét járulékos módon továbbkísérte.

Ezzel együtt a lelkipásztori hatalom tisztviselőinek száma megnövekedett. Alkalmanként a hatalomnak ezt a formáját az államgépezet vagy legalábbis egy közszolgálati intézmény gyakorolta. De ugyancsak idesorolhatjuk a magánvállalkozások, jóléti társaságok, adakozók stb. munkáját.

Végül a pásztori hatalom törekvéseinek és gyakorlóinak megszorodása az emberről való tudás fejlődését két szerep köré összpontosította: az egyik globalizáló és mennyiségi jellegű, és a népességre irányul, a másik analitikus, és az egyénnel áll kapcsolatban. Mindez azzal járt, hogy a lelkipásztori típusú hatalom, amely évszázadokon keresztül egy meghatározott intézményhez kötődött, hirtelen kiterjedt a társadalom egész felépítésére, és intézmények sokaságában talált támogatásra. A többé-kevésbé összefonódott, többé-kevésbé rivalizáló lelkipásztori és politikai hatalom kettősségének helyében pedig megszületett egy individualizáló taktika, amely egy sor hatalmi formát jellemez: család, orvostudomány, oktatás, munkaadók stb.

Foucault gondolatait figyelembe véve, a jelenkori lelkipásztori hatalom a következő alapokon nyugszik:

A. Belső igazolás:

1. Isten igéjének hirdetője – elhivatottság
2. karizma
3. tudás
4. szolgálatvállalás és felelősség

B. Külső igazolás:

1. Egyháza alapszabályzata
2. hagyomány
3. vezetői, ill. elit-mivolta

A kérdőívben a lelkészi hatalom forrásaként a következő válaszok voltak megjelölve: státus, személyes vonzerő, tudás, elhivatottság, következetesség. Amint látható, itt a lelkész általi, és nem a külső megfigyelő szempontjai kerültek előtérbe. A válaszok kapcsán egy vagy több forrást lehet megjelölni, általában mindenki kettőt vagy hármat választott ki. Így is meglepőek lettek a válaszok. A lelkészek tekintélyük, vagyis – közvetve – hatalmuk forrását a következőkben látták: 57%– lelkészi státusában, 55%– elhivatottságában, 50%– következetességében, 47%– személyes vonzerejében, 44%– tudásában.

Ha a végeredményt tekintjük, azt látjuk, hogy a legtöbb százalékot nem a belső igazolás, hanem a külső, státus jelleg nyerte el. Ez arra mutat rá, hogy még mindig a tradícióban gyökerezünk, hogy legtöbbször nem MI látjuk, hanem MÁSONK által látatjuk magunkat. A lelkészi státus, mint a tekintély és ezáltal a hatalom egyik alapvető forrása, természetesen reális, de nem elsődleges. Ezt a „státus”-t bárki megszerezheti, ha elvégzi a megfelelő tanulmányokat, és vizsgát tesz. Ez csak a külső burok, a forma, az intézményesített keret, melyet minden egyén, lelkész maga kell megtöltsön tartalommal.

Az Egyház Alapszabályzata és közösségeink szokásrendje automatikusan biztosítja a lelkésznek ezt a státust, annak megtartása viszont az egyén feladata. Az, hogy még mindig ilyen nagy hangsúlyt fektetünk lelkészi státusunkra, számomra annak a bizonyítéka, hogy még mindig egy, az idő által rég meghaladott struktúrában gondolkozunk, hogy fontosabb a keret, mint a tartalom, a szerep, mint a mögötte levő hús-vér ember.

A hatalommal való élés rendjén talán a legártalmasabb és visszataszítóbb az, amikor státusunkra hivatkozva óhajtunk elérni valamit, amit másként (egyéenként) nem érhetünk el. A lelkészi státussal való visszaélés nemcsak saját helyzetünket ássa alá, de az egyházét is, melyet szolgálni kívánunk (lásd. Haringtonné, a volt homoródjánosfalvi lelkész nő esete).

2. Elhivatottság

Bizonyos, hogy nemcsak a lelkészi, de bármilyen munka végzésének egyik legfontosabb mozgatóereje a hivatástudat. Az előfeltevés az volna,

hogy ez minden lelkésznek megvan, mégis a válaszok mintegy felénél jelentkezik csak. Miért? Szégyelljük megvallani, vagy csak egyszerűen idegenkedünk a kifejezéstől? Egyfajta „teológiai borzongás” vagy a nem tiszta lelkiismeret eredménye? Érdemes ezen elgondolkodni már csak azért is, mert voltak, akik a hivatástudattal magyarázták a lelkészi pályán való megmaradásukat a sokszor „nyomorúságos” körülmények ellenére.

Az elhivatottság mellett szavazók válasza tehát összefüggésben áll azzal a kérdéssel, vajon gondolkodott-e azon, hogy otthagyja lelkészi állását. Erre a kérdésre a döntő többség tagadóan válaszolt, és válaszát a hivatása iránti elkötelezettséggel indokolta. Kevesen voltak azok, akik bevallották, hogy gondoltak már arra, hogy kilépjenek. Indoklásukat legtöbb esetben az anyagi kiszolgáltatottsággal, tehetetlenséggel, ill. „alkalmatlansággal” magyarázták. (Erre a kérdésre külön is érdemes volna kitérni, és feltárni azokat az okokat, melyek arra indították a válaszadókat, hogy alkalmatlannak érezzék magukat a lelkészi munkára.) Idesorolható be a szolgálatvállalás és felelősség érzése is.

3. Következetesség

A lelkészek fele tekintélyének egy másik forrását a következetességben látja. Ez így igaz, hiszen szükséges, hogy a lelkész kitartson elvei mellett. A gyülekezet nem szereti, ha lelkésze szüntelenül változtatja véleményét. Az emberek úgy érzik, jogosan várhatják el lelkészüktől, hogy tetteinek és szavainak súlya legyen, hogy magatartásában legyen egyfajta kiszámíthatóság. (Vagyis a hívek egy bizonyos idő elteltével tudják, hogy adott esetben lelkészük hogy fog reagálni.) A gyülekezetét szüntelen újjal, változással és változtatással meglepni akaró lelkész „elijeszti”, elidegeníti híveit, akik nem tudják követni.

A következetességnek is van viszont rossz oldala, ha az a jogos változás, megújulás ellen van, ha csak arra szolgál, hogy megcsontosodott gyakorlatokat tartson életben. A hatalom gyakorlásában kell lennie rendszernek, következetességnek, de azt nem kell túlzásba vinni. Időnként jó feleleveníteni azt a régi közmondást, miszerint: „csak a hülye következetes.”

4. Személyes vonzerő

A karizma a valóság és az élet rendkívüli, nem-hétköznapi aspektusait jeleníti meg. Karizmája lehet személynek és pozíciónak egyaránt. A személyes karizma lehet inherens (velejáró), vagy megszerezhető. Az ember rendszerint úgy tehet szert karizmára, hogy rendkívüli cselekedeteket hajt végre, vagy valamilyen rendkívüli élményben van része. Az inherens karizma kivételes képesség, mely nem mindenkinek adatik meg. A megszerezhető karizma a mai világunkban eléggé kis valószínűségű, bár van rá példa (Tökés László).

A karizma a lelkész esetében körbehatarolt, leszűkített, mert a lelkész a hagyományt, az uralkodó tekintélyt, a hatalmat, az intézményt és ezáltal

legtöbb esetben, sajnos, a konzervativizmust képviseli. Ez korlátozza működési szabadságát, de karizmája segítségével intézményének üzenetét, határozatait a vezető személyes tulajdonságai, képességei iránti tiszteletből fogadja el a közösség.

A kérdőívre adott válaszokból kiderül, hogy a lelkészek többsége számára a pozíció karizmája fontosabb, mint a személyi karizma. Talán ez is hozzájárul a lelkészi munka nehézségéhez, mert a tisztség karizmája racionális, hierarchizáló és kevésbé hatásos, míg a személyes karizma az emóciókra apellál, és nagyobb befolyással bír. Öröndetes, hogy a lelkészek 47%-a tekintélyének forrását személyes vonzerejében látja. Addig, amíg a státus, az elhivatottság feltételezhetően mindenkinél megtalálható, a személyes vonzerő, az inherens karizma a kevesek kiváltsága. Ez különbözteti meg az ugyanazzal a státussal vagy hivatástudattal rendelkező lelkészeket. Személyes vonzásával a lelkész sok mindent keresztülvihet, amit erőszakkal vagy ráhatással nem. A személyes vonzerő különleges hatalom, mellyel azonban csínján kell bánni. A túl gyakran használt „bájolás” végül megszokottá, unalmassá és nemcsak hatástalanná válik egy idő után, hanem egyenesen visszataszítóvá.

5. Tudás

A válaszok közül a tudás érte el a legalacsonyabb pontszámot, mindazok ellenére, hogy a szolgálatokra való felkészülést, az önképzést a lelkészek magas pontszámmal osztályozták, és célkitűzéseik között visszatérő motívum a teológiai irodalom művelése, gazdagítása. Van itt egy nagy diszkrepancia a két adat között, ami arra utal, hogy a válaszdások rendjén talán nem mindig voltunk őszinték, vagy esetleg a realitást összekeverjük a megvalósíthatósággal, álmainkkal. A hétköznapi tapasztalat azt mutatja, hogy a lelkésznél nem a tudás az elsődleges, mégis a lelkész rejtett vágya, hogy képezze magát a „jó pap holtig tanul” elv alapján. Erre a diszkrepanciára talán magyarázat az újonnan kialakuló helyzet. Valamikor a lelkész teológus is volt, a szó igazi értelmében. Aztán hosszú ideje a szolgáló lelkész lemondott erről a luxusról, már nem annyira a felhalmozott vagy felhalmozandó tudás lett a fontos, hanem a gyakorlati érzék és tapasztalat, a hétköznappal való megbirkózás, amikor is az a sajátos „tudás”, amellyel a lelkész rendelkezett, nem volt felhasználható. Újabban azonban nagyon sok lelkész, aki külföldi tanulmányútjáról hazatér, tudományos munkát szeretne folytatni, már amennyire ezt a körülmények megengedik, és ez egy tudathasadásos állapotot idéz elő. Egyrészt, mert az így felhalmozott, átadásra szánt anyag nem illeszkedik be, és nem segíti elő a lelkészt mindennapjaiban, másrészt azonban a változások hatására a lelkészekben is megvan az igény (remélhetőleg) az önképzésre, a fejlődésre. A dilemma talán akkor így szólna: érdemes-e olyan elvont tudásra szert tenni, olyan eredményekért harcolni, amelyek a gyakorlati munkámban érvénytelenek, esetleg hátráltatják azt, vagy jobb megmaradni egy „minimális” tudásanyagnál, hiszen nem ez az elsődleges a

lelkészi munkánkban? Olyan kérdés ez, melyre mindenkinek magának kell válaszolnia. Én még annyit tennék hozzá, hogy vezetői és elit mivoltánál fogva is szükséges, hogy a lelkész szüntelenül képezze önmagát, még akkor is, ha tudásának nincs semmilyen érzékelhető, konkrét hatása.

A külső igazolást a státusnál már érintettük, mint az Egyház Alapszabályzata és a hagyomány által biztosított potenciális hatalomforrást. Idesorolható még a lelkész vezetői, elit mivolta, és az abból adódó felelősségvállalás. Ez egy olyan külső igazolási eszköz, mely nemcsak a vallásos közösség zárt terében működik, hanem a tágabb értelemben vett közösségben (falu, város, társadalom) is.

Mi az elit szerepe a társadalomban? Erre a kérdésre Bibó István kettős feladatot határoz meg:

1. a társadalom vezetése,

2. az élet élésére, az emberi helyzetekben való erkölcsi viselkedésre, s az emberi szükségletek mélyítésére, finomítására és gazdagítására mintákat, példákat adjon, azaz kultúrát csináljon.

A lelkésznek az elit keretében sajátos helyzete van, hiszen mindaz, amit Bibó megfogalmaz, érvényes rá, de ő ennél több is, hiszen az evangélium hirdetője, az általa közvetített „minta” nemcsak a partikuláris, adott helyzetre alkalmazható, hanem örökérvényű igazság, tehát mindazt, amit tesz, „sub specie aeternitatis” teszi. Ez az ő nagy szabadsága az elit többi tagjaival szemben, de ez a szabadság fokozottabb felelősséggel is jár. Természetesen, mint egyént, őt is köti az adott keret, társadalom, idő, feltétel, melyek között él. Ahhoz, hogy az elit, melyhez a lelkész is tartozik, érdemszerűen és hatékonyan működni tudjon, a következő feltételeknek kell eleget tennie:

a. az elit kiválasztását igazoló értékelési rend mögött olyan eleven társadalmi közmeggyőződés álljon, mely ezt az értékelést magáévá teszi, s az elit kiválasztottságát egészében elismeri;

b. az elit tagjai a társadalom szervezetében olyan helyet foglaljanak el, ahonnan valóban képesek is a társadalmat irányítani, reá hatni, s vezetői tevékenységük mögött a követés nagyfokú valószínűségét kiváltani.

Az első feltétellel kapcsolatosan már nyilvánvalóvá válik a lelkészi hatalom gyengülésének egyik oka. Nem a státussal van baj, hiszen az megmaradt napjainkig, hanem a mögötte levő tartalommal. Bibó ezt így fogalmazza meg: „Hiába van egy társadalmi réteg a hagyomány, a beidegzettség és a tényleges helyzet erejénél fogva a társadalmi irányításhoz szükséges pozíciók birtokában, ha a társadalom már nem ismeri el azt az értékelési módot...”

A Bibó által felsorolt első feltételből hiányzik a monopólium birtoklása. A társadalomban a lelkész által képviselt értékrend és életvezetés csupán csak egy a sok közül. Az általa képviselt értékrend mögötti hagyomány meggyengült, s ezt a meggyengülést, gyakorlatilag tévesztést a lelkésztársadalom nem akarja felismerni, vagy ha felismerte is, nem tudja kezelni. A vallásos mező esetében is ugyanúgy érvényesülnek a piac törvényei, mint bármely más téren. Ez odavezet, hogy a kínálat megnövekedett (hagyomá-

nyos egyházak, új szekták), míg a kereslet csökkent. Az értékelést magáénak valló, vagyis egyházáért ténylegesen cselekvő emberek száma nagyon lecsökkent, a többség az intézmény által nyújtott keretbe beilleszkedik (fizeti a seprét), de a tartalom már nem fontos számára.

Ebből a szempontból a lelkész már csak a hatalom szimbolikus birtoklója. Befolyása a külső szférából leegyszerűsödik az általa vezetett közösségre, sőt néha még ott sem érvényesül maradéktalanul.

A második feltételt illetően ugyancsak azt kell mondanunk, hogy – a lelkész jóllehet megvan a vezető pozíciója és az elit mivolta –, mégsem, vagy nagyon kevéssé tud beleszólni aktívan a közösség életébe, mert nincs meg a gazdasági háttere.

Weber szerint az emberek kétféle módon élhetnek hivatásuknak. Vagy úgy, hogy „érte” élnek, vagy úgy, hogy „belőle”. A kettő nem zárja ki egymást, a lelkészek pedig mindkettőt egyszerre teszik. Aki „érte” él, azaz erre alapozza életét, vagy a hatalom pusztá birtoklását élvezzi, vagy saját belső egyensúlyát és önérzetét táplálja azzal a tudattal, hogy egy „Ügy” szolgálata értelmet ad életének. (Ez a meglátás a kérdőívből is kiderül.) Ebben a belső értelemben minden ember, aki valamilyen ügynek él, ugyanakkor ebből az ügyből is él. A különbség tehát a dolgoknak egy sokkal súlyosabb oldalára vonatkozik, nevezetesen a gazdaságira. Hivatásszerűen a „lelkészségből” él az, aki arra törekszik, hogy tartós bevételi forrást csináljon belőle, márpedig a lelkész ezt teszi. Egyházközségéért, lelkészi mivoltáért él az, aki nem ezt teszi. Ahhoz, hogy valaki ebben a gazdasági értelemben az „ügyért” élhessen, gazdaságilag függetlennek kell lennie azoktól a bevételektől, amelyekre az „ügy” (egyház) révén szert tehet. És talán itt van az ördögi kör, melyben a lelkész leledzik, hogy hivatásáért élve, hivatásából kell megélnie, hogy a hatalom gyakorlása rendjén gazdaságilag teljesen kiszolgáltatott azoknak, akik „felett” hatalmát kellene gyakorolnia, s akikkel szemben semmilyen vagy legalábbis gyenge kényszerítő eszközöket tud csak alkalmazni.

A lelkipásztori hatalom lehet:

1. koercitív (mások feletti),
2. karizmatikus (belső tekintélyelvű),
3. megosztott.

Koercitív hatalomgyakorlás

A kérdőívben két lelkész azt válaszolta, hogy korlátlan hatalma van. A hatalomgyakorlásnak ez a diktatórikus változata a legveszélyesebb és legrombolóbb. Tulajdonképpen azt is mondhatjuk, hogy ez a hatalommal való visszaélés egyik formája. A hatalmat használó személy joga egyáltalán nem vonható kétségbe, mert „így a szokás”, „így természetes”. Lehet, hogy rövid távon az ilyen hatalmat gyakorló lelkész sok kellemetlenségtől és konfliktustól óvja meg magát, de hosszú távon tönkreteszi a gyülekezetet és önmagát is. Ugyanis a korlátlan hatalomhoz a hívek feltétlen engedelmessége szükséges, és ezt csak úgy érhetjük el, ha nem bátorítjuk az önálló

gondolkodást, mert ha a híveink más véleményen vannak, sok minden megtörténhet! A hatalom diktatórikus gyakorlásának első lépése a hatalomhalmaz. A lelkész igyekszik a vezető pozíciókat olyan emberek kezébe juttatni, akik feltétel nélküli hívei, akiknek támogatására bármilyen körülmények között számíthat. Ez a hatalomhalmaz a konfliktusok megjelenését idézi elő.

Karizmatikus (belső tekintélyelvű) hatalom

Amint azt már a karizmánál érintettem, a karizmatikus hatalom a lelkész személyiségében gyökerezik, hatalmának érvényesülését az iránta megnyilvánuló tisztelet és szeretet teszi lehetővé. Sajnos, effajta hatalommal kevesen rendelkeznek, és e hatalomnak is megvan a hátulütője. Mivel tekintélyével a lelkész bármit keresztülvihet, egyrészt kizárja az ellenvéleményt, a máságot, s ezzel semmilyen ellenőrzésnek nem veti alá magát (az ő szava lesz a törvény), ami visszaélésekhez vezet, másrészt a teljes felelősség őt terheli. Megjegyzendő, hogy ez a fajta hatalom a manipuláció ideális melegágya.

Megosztott hatalom

Ha az egyházközségeket mint egyfajta demokratikus szervezet nézzük, akkor a megosztott hatalom a legmegfelelőbb. Erre utal a megkérdezett lelkészek válaszában nagy hányada is. Tudatában vagyunk tehát annak, hogy a látható hatalmunk egy részét megosztjuk vezető világi emberekkel. Kihangsúlyozom, hogy *látható hatalom*, mert a lelkészeknek van egy másfajta hatalma is, nevezzük szimbolikus hatalomnak, melyet nem kell megosztania senkivel. A látható hatalom gyakorlásában a lelkész osztozik a vezető világi emberekkel, s az ebből az osztozásból adódó konfliktusok mondatják esetleg a lelkészek egy részével, hogy nincs hatalmuk. E hatalommegosztásnak a pozitívuma, túl a hagyományon, hogy a világiak nem bábu, hanem aktív és közös intézői, egyben felügyelői is az egyházközségben történő dolgoknak, másrészt e tény negatívuma, hátránya, hogy a dolgok esetleg nem úgy alakulnak, ahogy a lelkész szeretné. De veszteni is tudni kell!

A lelkészi hatalom megjelenési formái

a. nevelői hatalom – Ez a legjobban érvényesülő, a hívek nagy része a lelkészben nevelőt, irányítót lát. Mint a hatalom egyik megnyilvánulási formája ez a leghatásosabb és a legtöbb sikerrel járó. Ide hozzáteszem, akkor, ha a lelkész életvitelével és példaadásával alátámasztja azt, amit nevelői hatalmával el akar érni.

b. lelki hatalom – A lelkészi munkának talán ez a legcsodálatosabb és legkényesebb oldala. A hívek lelki életének vezetőjeként a lelkészeknek olyan hatalom és szabadság adatik meg, melyet senki más nem birtokol. Gondoljunk csak arra: hogy bármikor beléphet hívei ajtaján, betekintést nyerhet hívek életébe, osztozhat lelki problémájukban, egyszóval: olyan ismeretanyagra tehet szert, melyet hatalma érvényesítésére bármikor felhasználhat.

Mindkét fent említett hatalmi forma szimbolikus, azaz megvan, de csak közvetlenül jelentkezik, ez azonban semmit sem von le a hatalmi erejéből.

c. törvényhozói hatalom – Ezt a lelkész már közösen gyakorolja a vezető világiakkal, az egyházközség tagjaival a presbitériumi gyűlésekkor, közgyűlésekkor. A határozatok meghozatalában nagy szerepe van a lelkész személyének, hozzáállásának, de itt hatalma – hacsak nem diktátor vagy manipuláló – korlátozott. A törvényhozói hatalom megosztott mivolta a konfliktusok egyik forrása.

d. végrehajtói hatalom – A lelkész esetében ez a legkorlátozottabb, bár az effajta hatalomnak van a legnagyobb hatása az emberekre. Sajnos, ezt tudja a lelkész a legkevésbé gyakorolni, mivel nincsenek meg az eszközei, technikái erre (büntetés, erőszak, kizárás stb.). A hatalom gyakorlásának ez a formája a legveszélyesebb a lelkészre, mert amikor e hatalmat használja, ha egyáltalán megteszi (kipellengérez, kizár, elfordul valakitől, megszegyenít), az fájdalmas az illetőre és családtagjaira, de a gyülekezet többi részére is, akik ugyancsak kerülhetnek hasonló helyzetbe. A lelkésznek ilyen esetben nemcsak azt kell szem előtt tartania, hogy nagyon jól meg kell indokolja cselekedetét, hanem azt is, hogy a gyülekezet tagjai ítélkeznek felette, hogy tettének következményei lesznek. Ezeket a következményeket, melyek e legtöbb esetben kellemtelenek, akkor is el kell viselnie, ha eljárása igazságos volt. A hatalomnak ilyenfajta használata több kellemtelenséggel és konfliktussal jár, mint eredménnyel.

Következtetések – Hatalom: hogyan élünk vele?

1. A lelkész tudatában kell legyen annak, hogy van hatalma. Az a lelkész, aki hatalomnélküliségre panaszkodik, az idealista vagy tapasztalatlan, és a hatalom elutasításával a ráruházott felelősség alól próbál kibújni. A lelkész, aki elutasítja a hatalmat, a közösség vezetését, rövid időn belül elveszti hívei bizalmát. A közösség ugyanis a lelkészre azért ruház hatalmat, hogy az azt célirányosan használja fel.

2. A lelkézi hatalom legnagyobb forrása Isten igéjének hirdetésében, a gyülekezet lelki életének vezetésében, vagyis a nevelői és lelki hatalomban gyökerezik. E két komponens esetén a lelkész teljes szabadságot élvez (természetesen a megszabott keretek között), és minél jobban végzi munkáját, annál nagyobb ez a szimbolikus hatalma, melyet könnyen átalakíthat, ha akar, tőkévé (szimbolikus, gazdasági stb.).

Hogy e munkája eredményes legyen, már nem elég megmaradnia az intézményes struktúra biztosította keretek között (szomorú bizonyosága ennek a templomlátogatók egyre csökkenő hányada), hanem új, a pásztorális munkának egyénre szabott formáit kell megkeresnie, és üzenetét relevánssá tennie a ma élő ember számára. Ha ezen a területen hatásosan tud lépni, ez közvetlenül hatalmának növekedését is jelenteni fogja.

3. A lelkész tudatában kell legyen annak, hogy vezető, és el kell fogadnia a vezetésből adódó jó és rossz tapasztalatokat, de mindenekelőtt a felelős-

séget. Minden vezető tudja, hogy pozíciójának „meg kell fizetnie” az árát, hogy a hatalom gyakorlása nemcsak pozitívumokkal (önbecsülés, önértékelés, egy kis hiúság, kiemelt státusz stb.) jár, hanem konfliktusokkal, megpróbáltatásokkal és kényelmetlen helyzetekkel. Ez fokozottan érvényes a lelkészre, aki összekötő kapocs egyházközsége és a nagy egyház között. (Mindkét oldalról ő kapja a dicséretet, ha jól mennek a dolgok, de övé a szidás is, ha valami nem megfelelő.)

Ehhez járul hozzá, hogy a hatalom konkrét gyakorlási eseteinél a lelkész a világi vezetőkkel közösen dönt, ami konfliktusokhoz vezet. A lelkésznek meg kell tanulnia a veszített csatákhoz is „jó arcot vágni”, és azon dolgozni, hogy a vezető világiak megértsék és támogassák elképzelését, ne kényszer vagy manipuláció hatására, hanem azért, mert meggyőződtek, hogy ez az egyházközség előmenetelét szolgálja. A hatalomgyakorlás konkrét megnyilvánulásából adódó kudarcok nem szabad elkeserítsék a lelkészt, és nem mentesíthetik a felelősség alól. Függetlenül attól, hogy a hívek elfogadják vagy elutasítják meglátását, a lelkésznek irányt kell mutatnia, mert felelősséggel tartozik nemcsak híveinek és egyháza hatóságainak, hanem Istennek és saját lelkiismeretének.

4. A hatalom gyakorlásakor a lelkésznek el kell fogadnia a felelősségvonnás lehetőségét híveitől és „felettes hatóságaitól”. Ez nem hatalma korlátozása, hanem egyfajta „biztosítás”, hogy feladatainak, kötelességeinek eleget tesz.

A hatalom gyakorlásából adódó konfliktusok egy következő dolgozat tárgyát képezik. Esterházy mottójára válaszul talán annyit, hogy a lelkésznek embernek kell maradnia a hatalomban, legyen pozíciója az egyházi hierarchia legalacsonyabb vagy legmagasabb fokán. Mert csak így, emberként tudja meglátni a hatalom szép arcát, és kikerülni annak kísértéseit. Végül álljon itt Bibó István gondolata mindannyiunknak, hatalommal rendelkezőknek és hatalom alatt levőknek: „Nem lehet szépen, nemesen és választékosan élni sem az önelégültség és önteltség, sem a törtetés és támadás, sem a szorongás és a számonkéréstől való félelem, sem az önvédelem és önigazolás állapotában.”

Könyvészet

1. Power for God's Sake, Paternoster Press, Carlisle, 1998
2. Berger, Peter: A Rumour of Angels, Penguin Books, Harmondsworth, 1973
3. Bibó István: Demokratikus Magyarország, Magvető, Budapest, 1994
4. Esterházi Péter: Ember a hatalomban, in Korunk, 10/ 1992
5. Foucault, Michel: A szubjektum hatalma, in Pompej, Szeged 1992
6. Hamilton B. Malcolm: Vallás, ember, társadalom, Aduprint, Budapest, 1998.
7. Karácsony András: Bevezetés a tudásszociológiába, Osiris – Századvég, Budapest, 1995.
8. Markó László: A hatalomgyakorlás technikái – kézirat.
9. McGuire B., Meredith: Religion – The Social Context, Trinity University, Belmont, 1992.
10. Wach, Joachim: Sociology of Religion, University of Chicago Press, Chicago. 1962.
11. Weber, Max: A tudomány és politika, mint hivatás, Kossuth, Budapest, 1995

LÉTA SÁNDOR

EGYHÁZ ÉS SZÁMÍTÓGÉP – LEHETŐSÉGEK ÉS KIHÍVÁSOK AZ EZREDFORDULÓN*

-- Az egyház a Világhálón! --

*A világváros zengett. Ezer plakát üvöltött.
Az aszfalton megálltam. Az ordító plakátok
között megláttam Jézust. Szívét, az átdöföttet
mutatta, mint a Mágnest és hívta a világot.
Ezerszám ment az utcán a sok eltévedt bárány
s nem tudták, hogy reájuk vár Jézus ott oly árván.
(Mécs László: *Szegény Jézus*)*

Egyházunk számára nagyon fontos a kapcsolattartás. Eddig is üzenetek és levelek váltása által teremtette meg a közösségek (értem itt egyházi, baráti, testvérgyülekezeti közösségek) létrejöttének és megmaradásának alapjait. Fontos a kapcsolattartás akár egy gyülekezeten belül, akár a szórványban élő hívekkel, akár a távoli testvérekkel. A Bibliában Isten kapcsolatot tart fenn az emberekkel, prófétáival; ezért a képmására teremtett emberek lényegéhez tartozik a kommunikáció.

Egyházaink és szétszórtságban élő híveink megmaradásának egyik záloga ma is a jól működő kommunikáció. Hatékony kapcsolattartással megsokszorozhatjuk erőnket. Oda kell figyelniük arra, milyen korszerű eszközök lehetnek segítségünkre ebben. A számítógép segítségével az informatika és a világméretű kommunikáció életünk egyre fontosabb részévé válik. Eljött az ideje, hogy az egyházak is számot vessenek az információs társadalom kínálta lehetőségekkel.

Abból a megállapításból kiindulva, hogy „A tudás hatalom”, ma azt is elmondhatjuk, hogy: „Az információ hatalom.” Aki a leghamarabb jut a megfelelő információhoz, annak hatalom van a kezében. Aki megfelelő információt tud biztosítani a legrövidebb időn belül, annak mindig akadnak támogatói, fenntartói. Információáradatból áll a világ és benne az élet lüktetése. Nekünk nem szabad kimaradni belőle.

Az Internet egy újfajta kommunikációs lehetőséget kínál fel. A számítógép segítségével otthon is be lehet lépni az ún. Világhálóba, amely tele van mindenféle információval. Ezek az információk egyéni, szervezeti, közösségi, oktatási stb. honlapokon található meg.

* Elhangzott a február 11–12-én tartott teológiai csendesnapokon